

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ
Министерство образования Республики Тыва
Управление образования администрации муниципального района
«Монгун-Тайгинский кожуун Республики Тыва»
МБОУ «СОШ №2» с.Мугур-Аксы

РАССМОТРЕНО
на заседании ШУМО
учителей русского и
родного языков
Ховалыг А.Ч.

Протокол №1
от «30.08.2024 г.»

СОГЛАСОВАНО
зам. по УВР

Чыдат Ч.К.

от «30.08.2024 г.»

УТВЕРЖДЕНО
Директор

Олчей Э.Э.
Приказ №70
от «30.08.2 г.»

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА
учебного предмета «Родная (тувинская) литература»
для обучающихся 9 классов

Составитель: МО родного языка и литературы

Тайылбыр бижик

9-ку класска төрөөн чогаалга ажылчын программа ортумак ниити өөредилгеге хамаарыштыр РФ-тиң ФКӨС-түн негелделеринге, сорулгаларынга даянып, Тыва Республиканың өөредилге болгаш эртем яамызының Национал школа хөгжүдөр институтунун 2012 чылда үндүргени «Төрөөн чогаалга күрүнө стандартының» сорулгаларынга болгаш негелделеринге дүүштүр кылган.

Төрөөн чогаал эртеминге ажылчын программа дараазында доктаал-саавырларга, өөредилге номнарынга даянып кылдынган:

1. 2015 чылда 2012 чылдың декабрь 29-та өскерилгелиг эде бадылаттынган 273 дугаарлыг “Россия Федерациязының өөредилге дугайында” хоойлузу.
2. РФ-ның Өөредилге болгаш эртем яамызының 1897 дугаарлыг дужаалы-биле 2010 чылдың декабрь 17-нин хүнүнде бадылаттынган ортумак (долу) ниити өөредилгениң күрүнениң федералдыг өөредилге стандарты.
3. Ортумак (долу) ниити өөредилге черлериниң ийиги салгалының күрүнениң федералдыг өөредилге стандарты (ОӨЧ КФӨС).
4. Өөредилге болгаш эртем яамызының 1644 дугаарлыг 2014 чылдың декабрь 29-та “2010 чылдың декабрь 17-де үнген ” Өөредилге болгаш эртем яамызының 1897 дугаарлыг дужаалында өскертилгелер дугайында” дужаалы.
5. “Ортумак (долу) ниити өөредилге черлеринче Күрүнениң федералдыг өөредилге стандартын кириериниң айтырыгларынга методиктиг сүмелер”.
6. “Ортумак (долу) ниити өөредилгениң чижек ниити программазы”.
7. Тыва Республиканың өөредилге болгаш эртем яамызының НШХИ сүмелээни ниити өөредилге черлериниң 5-11 класстарынга “Тыва аас чогаалы болгаш литература” чижек программа (Кызыл-2012 ч., авторлар бөлүү: Кужугет М.А. болгаш өскелер-даа);
8. 9-ку класстың “Төрөөн чогаал” ному (Кызыл, 2022)

9-ку класстың өөреникчилериниң шингээдир кол билиглери болгаш мергежилдери:

9-ку классты доозуп тура, өөреникчилер

- улустун аас чогаалын аас болгаш бижимел чугаага ажыглап билер;

- чогаалдардан алдынган үзүндүлөргө аттарны чогаадып, цитаталыг планны тургузуп билир;
- номчаан чогаалдарының кол-кол болуушкуннарын, аразында харылзааларын тодарадып шыдаар;
- шээжи-биле өөрөнгөн чогаалдарын шын, аянныг, тода эдерти чугаалап билир.
- өөрөнгөн чогаалдарының утказын болгаш ында болуушкуннарны дес-дараалай чугаалаар болгаш оларга презентацияны тургузарын билир;
- чогаалда чуруттунган кол болгаш ийиги чергениң маадырларын тодарадып, оларга аас болгаш бижимел характеристикаларны берип шыдаар;
- өөрөнип эрткен сөзүглелдериниң уран-чеченин сайгарбышаан, оларның ужур-дузанын тайылбырлап шыдаар;
- чогаалдың утказын чугаалаарының аңгы-аңгы хевирлерин (делгеренгей, шилилгелиг, допчулай) чорудуп билир;
- номчаан чүүлүнгө бодунуң хамаарылгазын илеретпишаан, кыска үнелелди бижип шыдаар;
- өөрөнгөн чогаалдарыңга аас болгаш бижимел ажылдарны күүседип билир;
- словарьларны ажыглап билир болгаш оларны номчаан чогаалдарыңга хамаарыштыр чөптүг ажыглаар;
- немелде литература-биле база улуг улустуң медээлери-биле ажылдап билир болур ужурлуг.

8-9 класстарга тыва чогаал эртемниң утказы болгаш тургузуу

Ортумак класстарга чогаал дугайында өөрөнгөн билиглерин 8-9 класстарга улам ханыладып, сайзырадып, чаа өөрөдилге номунда литература теориязыңга хамаарыштыр берген билиглерни шингээдир. Чогаал теориязын өөрөниринге чаа немелделер 8-9 класстың өөрөдилге номнарында элээн делгем кирген. Өөрөдилге номнарының төнчүзүнде авторлар дугайында немелде кыска тайылбырлар, аас чогаалы болгаш литература теориязындан допчу билиглер кииргени – чаа чүүл болуп турар. Профугланышкынның ажылдарже кичээнгейни угландырган. Тайылбыр словарьлар, немелде литература-биле ажылдар, интернет четкизин ажыглап өөрөнири, өске эртемнер-биле харылзаалыг ажылдаар онаалгалар метапредметтиг түңнелдерни чедип алырын магадылап турар.

Чогаал «жанры» болгаш аймактар деп билиглер-биле таныжылга уламчылаар.

Сөзүглелди медреселдиги-биле, шын, ыттыкыр болгаш караа-биле дүргөн номчуп өөрөниринче, ылаңгыя номчаан чогаалдың үзүндүзүн азы кезектеринде кандыг бодал кирип турарын, ук бодалдың чугулазын, ооң чогаалга кандыг салдырлыын илередиинче базымны кылып,

чогаалды сайгарылгалыг, шүгүмчүлелдиг номмчуп өөрениринге белеткел ажылын колдадыр. Сөстүң уран чүүлү болгаш уран чүүлдүң өске хевирлери чаңгыс аай үзел-бодалдыг болгаш сорулгалыг дээрзин уругларга билиндирер, чижектер-биле бадыткаар.

Чогаал сайгарылгазының үезинде өске эртемнер-биле харылзааларга даяныры, литература-критиктиг статьялар-биле ажыл, интернет болгаш өске-даа медээлер чыып алыр аргаларны кириштирери өөреникчинин чогаал эртемин өөренигинин бот-тускайлаң түңнелдерин үндүрер. Уругларның билдинмес айтырыгларга харыыны боттары дилеп тывар, шийтпирлээр ужурлуг айтырыгларга даяныр схема-план тургузуп, интернеттен азы өске-даа тыпкан факт-материалдар-биле ажылдаарын чедип алыры – өөредиринин кол негелдези бооп турар..

Класстан дашкаар ажылдарның хевирлерин башкы бүрүзү бодунуу-биле тургузуп ап, бот-тускайлаң, бөлүктөп азы ниити ажылдаарының аргаларын кириштирер.

Тыва литератураның чогаалдарын өөредирин дараазында чүүлдерни барымдаалап шилээн:

-чогаалдарның бедик идеяли, уран-чечени, амыдыралчызы, өөредиглиг, кижизидикчи ужур-дузазы;

-тема аайы-биле хөй талалы, төөгүлүг болушкуннарның, амгы үениң амыдыралының чүүлдеринин, болушкуннарының таарымчалыгы;

-жанрларның, стильдерниң хөй янзылыгы;

-өөреникчилерниң хар-назынынга чогаалдарның таарымчалыгы.

5-8 класстарның программазын идея-темалыг принципти барымдаалап тургускан:

бойдус, шаандагы амыдырал, революция, патриотизм ...темаларын бөлүктээн. Улустуң аас чогаалының кол жанрларын чоортунарыдадып хувааган, чогаал теориязынын эге, бөдүүн билиглерин өөредирин программада көрдүнгөн.

8 класс - шилчилгелиг байдалда болганда, тыва чогаалчыларның элээн хөй чогаалдары, оларның төөгүзү-биле холбаштырып, тус-тузунда таныжар.

9-11 класстарга тыва литератураның төөгүзүн, авторларның чогаадыкчы ажылын, чогаалдың төөгүзүн, хөгжүлдесин холбаштырып тускай өөренир кылдыр көрдүнгөн.

9 класска тыва литератураның 1930-ги чылдардан амгы үе-чадага чедир эрткен оруктары-биле тодаргай таныжар. Программа литература төөгүзүн үе-үениң кол сураглыг чогаалдары-биле аралаштырып өөренирин негеп турар

10 класска авторлар дугайында билиглерни, оларның допчу-намдарларын болгаш сурагжаан чогаалдарын дамчыштыр алып.

11 класска тыва чогаалчыларның ийиги болгаш үшкү салгалдары-биле таныжылга уламчылаар.

9-11 класстарга чогаал сайгарылгалары-биле холбаштыр литература-теориялыг билиглер нарыыдаар.

Программада кирген чогаалдар 3 бөлүккө хувааттынган:

1. Албан номчааш, башкының дузазы-биле сайгарып өөренир чогаалдар

2. Немелде номчулгага хереглээр чогаалдар (5-7 кл.)

3. Класстан дашкаар номчуур, өөреникчилерниң эстетиктиг билиглерин байыдар чогаалдар. Оларны өөреникчилер эки тура-биле шилип номчуур. КДН-га чугле программада кирген данзыдан ангыда, оореникчилерниң хар-назынынга, ниити деңнелинге тааржыр тыва болгаш Россияның, делегей, акы-дунма хөй националдыг литератураларының тыва дылче очулдуртунган чаа номнарны башкы өөреникчилерге үргүлчү сүмелээр.

календарь-тематиктиг план.

9 класс. Тыва чогаал

№	Кичээлдин темазы	шагы	План езукгаа р ай, хуну	Эрттирген ай, хуну
1.	Тыва чогаалдың сайзырап келген оруктары. Тыва Арат Республика үезиниң чечен чогаалдың тывылганы, баштайгы базымнары.	1		
2.	Тыва литература Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында (1941-1945 чч.)	1		

3.	Тыва литератураның 1945 чылдан тура, амгы үеге чедир сайзыралы.	1		
4.	Бурунгу бижимел тураскаалдар. Күлтегинге тураскааткан биче бижик.	1		
5.	Күлтегинге тураскааткан биче бижик	1		
6.	«Означенное суурдан тывылган тураскаал» (Ю.Ш.Кюнзегештин очулгазы-биле)	1		
7.	Ю.Ш. Кюнзегеш «Көк-Эл»	1		
8.	Ю.Ш. Кюнзегеш «Багырның хылыжы»	1		
9.	А.А. Даржай «Бурунгунун изи-биле»	1		
10.	Иргит Бадра «Көжээ дажы»	1		
11.	Чогаадыг «Көжээлерде бижиктер – бурунгу чогаалдар»	1		
12.	Частырыглар-биле ажыл. Класстан дашкаар номчулга. Д. Барыкаан. «Марттың сези»	1		
13.	С.К. Тока «Каргыга чорааным»: «Барлык ховузу», «Аңныг-меңниг Тоолайлыг»	1		
14.	С.К. Тока «Каргыга чорааным»: «Шуурган», «Докторнун ачызында»	1		
15.	Чогаал теориязы. Очерк дугайында билиг.	1		
16.	Частырыглар-биле ажыл. Н.Ш. Куулар «Аңнаашкын соонда болчаг». Тема, идеязы.	1		
17.	Н.Ш. Куулар «Аңнаашкын соонда болчаг». Чогаалдың уран-чечени, кижизидикчи ужур-утказы.	1		
18.	Степан Сарыг-оол. Саны-Мөге. Бирги кезээ. Човалаңның дөвүнчүү.	1		
19.	Степан Сарыг-оол. Саны-Мөге. Ийиги кезээ. Чолдун бедик чадазы.	1		
20.	Чогаадыг «Човалаңның дөвүнчүүнден чолдун бедик чадазынче»	1		
21.	Частырыглар-биле ажыл. М. Ы. Идам-Сүрүң «Союспаң»	1		
22.	Чогаал теориязы. Баллада дугайында билиг.	1		
23.	С.Б. Пюрбю «Чечек». Бижиттинген төөгүзү.	1		

24.	С.Б. Пюрбю «Чечек». Шүлүглелдин кол-кол маадырларының омур-хевирлери.	1		
25.	С.Б. Пюрбю «Чечек». Шүлүглелдин дылының уран-чечени.	1		
26.	З. А. Намзырай « Аякк хээлиг Тыва чуртум»	1		
27.	Чогаал теориязы. Шүлүк чогаалының лиро-эпиктиг хевирниң дугайында билиг.	1		
28.	Чогаадыг « «Чечек» деп шүлүглелде пейзаж болгаш портретти ажыглааны»	1		
29.	В.Ш. Кок-оол «Хайыраан бот»	1		
30.	В.Ш. Кок-оол «Хайыраан бот». Шиинин сюжет, композициязы	1		
31.	В.Ш. Кок-оол «Хайыраан бот». Шииниң уран-чечени, омур-хевирлери.	1		
32.	Трагедия – шии чогаалының хевири	1		
33.	Чогаадыг « «Хайыраан ботта» Караның омур-хевирлери»	1		
34.	Частырыглар-биле ажыл. Класстан дашкаар номчулга. У.Шекспир. «Ромео и Джульетта»	1		
35.	Тестилиг хыналда ажыл.	1		
36.	С.Б. Пюрбю «Тулчуушкунче»	1		
37.	С.Б. Пюрбю «Кызыл кош»	1		
38.	С.А. Сарыг-оол «Белек» - тыва литературада баштайгы тоожу.	1		
39.	С.А. Сарыг-оол «Белек». Тоожуда кол-кол омур-хевирлери.	1		
40.	«Белек» деп тоожунуң өөредиглиг, кижизидилгелиг ужур-дузазы.	1		
41.	О.К. Саган-оол «Арат чоннуң мурнундан»	1		
42.	О.К. Саган-оол «Арат чоннуң мурнундан». Очеркте төөгүлүг чечен үе.	1		
43.	Чогаадыг «Дайын дээрге ыы-сыы, карак чажы»	1		
44.	Частырыглар-биле ажыл. Класстан дашкаар номчулга. «Чоннуң оглу»	1		
45.	В.Л.Эренчинниң допчу намдары. «Дөнен-Шилгим»	1		

46.	В.Л. Эренчин «Кадарчы уруг»	1		
47.	Е.Т. Танова «Кара-Бай». Чогаалдың тематиказы, идеязы.	1		
48.	Е.Т.Танова «Кара-Бай». Маадырның омур-хевир, прототиви.	1		
49.	«Кара-Бай» деп романның дылының уран-чечени.	1		
50.	В.С. Серен-оол «Өгже чалалга»	1		
51.	Чогаадыг «Өскен өөмден - өртемчейже»	1		
52.	Частырыглар-биле ажыл. Класстан дашкаар номчулга. А. Адаров. «Көшкүн чон бис»	1		
53.	А.А. Даржай «Онгар»	1		
54.	А.А.Даржай «Тоожуда ниитилел, өг-бүлө, кижилерниң худа харылзааларын чергелештир көргүскени.»	1		
55.	А.А.Даржай «Он рубль»	1		
56.	Ф.Ш. Сеглеңмейниң чогаал ажылының дугайында. «Тын дээш демисел».	1		
57.	Ф.Ш. Сеглеңмей «Тын дээш демисел».Тоожунун утказы, тематиказы.	1		
58.	Ф.Ш. Сеглеңмей «Тын дээш демисел». Чогаалдың амгы амыдырал-биле харылзаазы.	1		
59.	М.К. Өлчей-оол «Уш чүве кара», «Уш чүве дошкун», «Уш чүве дудуу»	1		
60.	Э.Б. Мижит «Сүбедей». Сайгарылгалыг номчулга.	1		
61.	Э.Б. Мижит «Сүбедей». Шүлүглелдин философчу уткалы, уран-чечени, кижизидикчи дузалы.	1		
62.	А.А. Даржай «Тыва дылым»	1		
63.	Чогаадыг «Төрээн чурт, төрөөн дыл...»	1		
64.	Частырыглар-биле ажыл. Катаптаашкын кичээл	1		
65.	В. Г. Распутин « Дириг чорааш черле утпа»	1		
66.	Тестиерлиг хыналда ажыл	1		
67.	Чыл дургузунда өөрөнгөн чүүлдерин катаптаары.	1		
68.	Түннел кичээл.	1		

Немелде литература:

1. Калзан А.К. Амыдырал болгаш литература – Кызыл: ТывНУЧ, 1980
2. Калзан А.К. Өзүлдениң демдектери - Кызыл: ТывНУЧ, 1991
3. Калзан А.К. Тыва литература. 8-10 класс. Кызыл: ТывНУЧ, 1987
4. Төгүй-оол А.С. Шинчилелдер. Кызыл: ТывНУЧ, 2001
5. Салчак В.С. Тыва чогаалчылар дугайында демдеглелдер. Кызыл: «Аныяк», 200
6. Сүрүң-оол С.С. Тыва чогаал. 8 класс. Кызыл: ТывНУЧ, 2001
7. Куулар Д.С. Төөгү болгаш амгы үе. Кызыл: ТывНУЧ, 1982